

Az időtényező

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jövő kutatás Tanszékének professzora, a közgazdaságtudomány doktora. Hét önálló könyve és számos tanulmánya jelent meg a jövő kutatás témakörében. Közéleti tevékenységet tanszékvezetőként, dékánhelyettesként, dékánként, az MTA Jövő kutatási Bizottság elnökeként végzett, illetve végz.

¹Széchenyi István: *Hitel*, Heckenast Gusztáv kiadása, Budapest, 1871, 100.

Hosszasabban lehetne érvelni amellett, hogy mai társadalmi-gazdasági problémáinkat csak jövőcentrikus gondolkodással lehet megoldani. A jövőcentrikus gondolkodás nem zárja ki, sőt feltételezi a múlttal és a jelenrel való foglalkozást. Ugyanakkor nehéz lenne kétségbe vonni, hogy hazánkban, társadalmunkban jelen van a múlt felé forduló, múlt-centrikus, nosztalgizásra hajlamos gondolkodásmód is. Ha ez a múlt felé fordulás széles rétegekre jellemző, ez a társadalom számára hátrányos tényező. Ha a múlt-centrikus szemlélet kiterjed a döntéshozók szűkebb-tágabb körére, ez már a társadalom fejlődése szempontjából kifejezetten káros. Szemléletként fogadjuk el Széchenyi vélekedését: „Nem nézek én, megvallom, amennyit hátra, mint sok hazám fia. Nincs annyi gondom tudni valaha mik voltunk, de inkább átnézve idővel, mik lehetünk és mik leendünk”.¹

A jövőcentrikus gondolkodásban a jövő két formában jelenhet meg: *következmény jellegű jövőként* és *normatív jövőként*. A következmény jellegű jövő azt sugallja, hogy a múlt és a jelen milyen hosszú időn keresztül milyen intenzitással és milyen valószínűségi értékek mellett él tovább a jövőben. Történelemszemléletünkben gyakran egyoldalúan ez a felfogás jelenik meg. Ez önmagában passzív jövőmagatartást sugall. A normatív jövőfelfogás azt sugallja, hogy az idő tengelyén mintegy visszafelé haladva megvizsgáljuk, mit kell közbülsően tennünk annak érdekében, hogy egy lehetséges és kívánatos jövőkép valóra váljon.

Mai problémáink megoldásának fontos feltétele a nagyobb távlatokban való gondolkodás és stratégiai szempontokat mérlegelő döntések folyamatos meghozatala. Ugyanakkor napjainkban túlzottan leszűkült a jövőnek a gondolkodásunkba vont időtartama. Ez a leszűkülés egyaránt megfigyelhető a lakossági (köznapi) és a tudományos jövőtudatban. Ez utóbbi egyes esetekben már hovatovább szaktudományi deformálódást is eredményez. A köznapi és a tudományos jövőtudat leszűkülése egymással is összefügg. A társadalmi instabilitás, széles lakossági rétegek életszínvonalának romlása felerősítette a „túlélésben” való gondolkodást. A tudományos műhelyekben a labilis viszonyok közepette vontatottan halad az ezirányú kutatás. Jövőtudatunk leszűkülésének sajátos kísérő jelensége a választási ciklusokban való gondolkodás túlzott felértékelődése a politikai szférában. Így a négy év kétszer kettő év formájában jelenik meg. Az első két évben az új testületek „össze-

szoknak”, a második szakasz már az újabb választásokra való felkészülés jegyében telik el.

Kevés generáció volt abban a helyzetben, hogy ezredfordulót éljen át. Az ezredforduló érthetően váltotta ki a tudományos világ érdeklődését már az 1960-as, ’70-es években is. Ezen kívül az ezredfordulóhoz különböző próféciák is fűződnek: „Az ezredforduló szüli a vallásos tanokat” (a futurológusokat egy szakíró az 1960-as években új vallásalapítóknak nevezte); „Az ezredfordulón eljön a világ vége” stb. Hazai vonatkozásban kiemelt időpontnak tekinthető az 1996-os és a 2001-es esztendő. Az első a magyarok bejövetelének 1100. a második az államalapítás 1000. évfordulója. Ezen évfordulók lehetővé teszik a történelmi tanulságokból hasznosítható következtetések levonását, lehetőséget adnak társadalmunk identitás-tudatának erősítéséhez is. Számolni kell azzal is, hogy ezek a megemlékezések nemzetközi vitákkal társulhatnak. Szerencsétlen volna, ha aktuálpolitikai szempontoktól vezérelve csak a honfoglalást vagy csak az államalapítást ünnepelnénk. A honfoglalás és az államalapítás között akkor 105 év telt el. A mostani két évforduló között csupán öt év. A két megemlékezés egymással összehangoltan, egymásra épülő programsorozatok keretében szervezhető meg.

Történelmi analógiák

A magyarok létformáját a honfoglalás és az államalapítás közötti időben a tartós átmenetiség jellemezte, akárcsak mai életünket. Ez ma is erősen megviseli a társadalom tagjait, különböző csoportjait. Mindkét átmenetiségnek tudatosan vállalt törekvése a „nyugati orientáció” erősítése. Ez ma sem megy gondok, feszültségek nélkül. A római katolikus valláshoz, annak értékrendjéhez, az akkori nyugat-európai társadalmi berendezkedéshez való alkalmazkodás nem zárta ki a pogány hit értékrendjének, rítusainak — nemritkán titokban történő — továbbélését, a bizánci, vele együtt a görög keleti egyházi kapcsolatok ápolását sem. Ma is erőteljes törekvés figyelhető meg a nyugat-európai országok által sugallt „európai szövettség” érték- és normarendjének, jogszabály-rendszerének átvételére. Emellett erősek, néha diktátumszerűek az Európai Unió követelményei. Ugyanakkor a honfoglalás időszakában a római katolikus vallás és értékrendje, a társadalmi berendezkedés talán szilárdabbnak, egyértelműbbnek látszott, mint napjainkban a fejlett tőkés országok által közvetített értékrend. Ez napjainkban a világ globális problémáiból táplálkozik.

Ha valóra válik az a remény, hogy az ezredforduló táján teljes jogú tagjai leszünk a szóban forgó szervezeteknek, az államalapítással ezt is ünnepelhetjük. Az átmenet egyik esetben sem zárult, illetve zárul le az említett évszámokkal. Ma is számolni

kell azzal, hogy a működési szabályok, normarendszerek kidolgozása nagyobb távlatokban nem egyszerűen a „brüsszeli normákhoz” való egyoldalú alkalmazkodást jelenti, hanem stratégiát, Európa strukturális viszonyait jobban mérlegelő szabály- és norma-rendszer érvényesítését is.

Kínálkozó lehetőség természetesen a milleniumi és a millicentenáriumi évforduló összehasonlítása is. Az 1896-os milleniumi ünnepek kétségtelen emelkedett hangulatban folytak. A „századfordulós” ipari fellendülés, a vitákat kiváltó, de végülis elfogadott és megvalósított világkiállítás biztosította az ünnepi hangulatot. Ugyanakkor e kornak is megvoltak az árnyoldalai. A múlt század '90-es éveiben parasztlázadások törtek ki hazánkban, és a századforduló körül „kitántorgott” az országból három millió ember. A mai 1100. évfordulóra nem jellemző a fellendülés. A kibontakozás várható időpontját, időtartamát illetően is megoszlanak a vélemények.

Szinte egész történelmünkön végigvonul egy sajátos közép-, pontosabban kelet-közép-európai létforma. Nagy dilemma, hogy ütközőzónaként éljük-e meg a történelmi sorsfordulókat (például tatárjárás, törökdúlás), vagy lavírozzunk-e különböző erőközpontok között (mint Bethlen Gábor, Báthori István), esetleg kompromisszágnaként sodródjunk egyik erőközponttól a másikhoz (hitleri Németország, sztálini Szovjetunió). Ez a dilemma ma sem veszített jelentőségéből. Jól látható, hogy a szakirodalomban is nagyon változatos felfogások élnek a közép- és a kelet-közép-európai térség szerepéről.² Bizonyos, hogy igény lesz egy strukturáltabb Európában való gondolkodásra, mely a régiókból épül fel (visegrádi országok, Alpok-Adria térsége, stb.), amelyek között a határok átjárhatók lesznek, az etnikumok és más lakossági kulturális kapcsolatok, piaci viszonyok térségspecifikusan is felerősödnek. S természetesen meg kell valamilyen formában őrizni nyitottságunkat a világ más térségei iránt is! Ide tartozik mozgásterünk megítélése, problémája. Úgy vélem, a politikában eltúlozzák mozgásterünk leszűkülését. Az átmeneti időszakok ugyanis nagyobb mozgásteret kínálnak, mint amikor a fejlődés már kialakult pályán halad.

²Rétvári László:

Közép-Európa földrajzi igazsága, Gazdaság és Társadalom, 1995, 1.

Dr. Kovács Géza:

Változatos terek, változatos környezeti kihívások, Gazdaság és Társadalom 1995. 2.

A 21. század kihívásai

A világ fejlett térségének lakossága — miközben az összlakosság 25%-át teszi ki — fogyasztja el a felhasznált nyersanyag- és energiamennyiség hozzávetőlegesen 75%-át. A világnépesség 75%-ának csak 25% jut a termelt nyersanyagból és energiából. Ez tarthatatlan a jövőben. Megkérdőjelezi a pazarló fogyasztói társadalom perspektíváját. Nekünk egy környezetbarát, takarékos társadalom jö-

vőképében célszerű gondolkodnunk, mechanikus követő stratégiák helyett.

Egyes tudományos vélekedések szerint klímaváltozás esetén Magyarország és környéke átmeneti térséggé válhat. Ez nehezíti helyzetünket. Kielezheti térségünkben a vízelosztás problémáját. Magyarország szempontjából ez különösen fontos kérdés, hiszen felszíni vizeink 95-97%-a külföldi eredetű. Ezért a vízügyi kérdéseket szomszédainkkal a nemzetiségi problémával egyenrangú kérdésként kell kezelni.

A jövő új kihívása a merőben új típusú informatikai rendszerekre való átállás is. Nagy hátrányt jelent e rendszerekből való kimaradás. Nyitott kérdés, mennyire tudjuk a jövőben a nemzetközi rendszerekbe való beépülést összekapcsolni a nemzeti kultúra és a nemzeti identitástudat megőrzésével.

Tudományos-technikai szempontból további nagy kihívásnak tartom a biotechnológia várható fejlődését, és ezzel együtt a biokatasztrófák bekövetkezését is. Úgy tűnik, az orvos- és az agrártudomány is új fejlődési szakaszhoz érkezik. A bioveszélyek lokálisan működnek, illetve keletkeznek, és sajátos mechanizmusok révén válnak esetleg globálissá. Jó példái ennek az AIDS, az Ebola-vírus terjedése,³ a kergekór, az almafák vírusos „égése” szülte bonyodalmak.

³Preston, Richard:
Halálzóna, Európa
Könyvkiadó, 1995.

Magyar vonatkozásban is a jövő század új kihívása lehet a nemzetközi népességáramlás. Ez nemcsak általában jelenthet újszerű népmozgásokat, hanem maga után vonhatja a hazai értelmiség jelentős hányadának nemzetközi kicserélődését is.

Számos jel mutat arra, hogy a kívánatos hosszútávú természetes (ökológiai, műszaki, gazdasági, társadalmi) fejlődési folyamatokat, a modernizációt és a szociális biztonság összekapcsolását a túlzottan előtérben álló rövidtávú pénzügyi egyensúlyra való törekvés inkább keresztezi, mint ösztönzi. Ha Árpádot megidézhettünk, biztos azt mondaná: lovasnépként jöttünk a Kárpát-medencébe! Ti hajlamosak vagytok a ló egyik oldaláról a másikra csúszni. Szokjátok le róla!